

O‘smirlarda kongnitiv uslub rivojlanishining psixologik xususiyatlari

Urganch davlat universiteti Xodimlar bo'limi muhandisi

Masharipova Farog‘at Matrasulovna

Masharipovaursu@gmail.com

Annotatsiya: O‘smirlar davri, shaxsiyat va aqliy rivojlanishning eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, aynan shu davrda ularning kongnitiv (aql-idrok) uslublari rivojlanadi. Kongnitiv uslub, ya‘ni bilish va tasavvurlarni qabul qilish, o‘zlashtirish, tahlil qilish va ulardan foydalanish usullarining o‘zgarishi o‘smirlarning intellektual salohiyatini shakllantiradi. Ushbu tadqiqotda o‘smirlarda kongnitiv uslub rivojlanishining psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. O‘smirlar yoshidagi kongnitiv jarayonlar, shuningdek, ta‘lim jarayonida ularning aqliy salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘smirlarning kongnitiv uslubi, o‘zaro munosabatlar, ta‘lim jarayonlarida samarali ishtirok etish va dunyoqarashning shakllanishi bilan bog‘liq bo‘lib, psixologik jihatdan ular o‘quv jarayonida o‘z-o‘zini anglash, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Ushbu tadqiqotda o‘smirlar kongnitiv uslublarining rivojlanishiga ta‘sir etuvchi psixologik omillar va ularning ta‘lim jarayoniga bog‘liq jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlar, kongnitiv uslub, psixologik rivojlanish, aqliy faoliyat, ta‘lim jarayoni, tanqidiy fikrlash, mustaqil fikrlash, shaxsiyat rivojlanishi, psixologik omillar, o‘zlikni anglash.

Annotatsiya: Подростковый возраст является важным этапом в развитии личности и интеллекта, в который развиваются их когнитивные стили. Когнитивный стиль — это способы восприятия, усвоения, анализа и использования информации, которые меняются по мере роста подростков, что формирует их интеллектуальный потенциал. В данном исследовании анализируются психологические особенности развития когнитивного стиля у подростков. Когнитивные процессы подростков, а также их значение в образовательном процессе, играют важную роль в развитии их умственных способностей. Когнитивный стиль подростков связан с их межличностными отношениями, участием в образовательном процессе и формированием

мировоззрения. Психологически это направлено на развитие таких навыков, как самопознание, независимое и критическое мышление. В данном исследовании рассматриваются психологические факторы, влияющие на развитие когнитивных стилей подростков и их влияние на образовательный процесс.

Ключевые слова: подростки, когнитивный стиль, психологическое развитие, интеллектуальная деятельность, образовательный процесс, критическое мышление, независимое мышление, развитие личности, психологические факторы, самопознание.

Annotation: Adolescence is one of the most important stages in personality and intellectual development, during which their cognitive styles evolve. Cognitive style, that is, the methods of perceiving, assimilating, analyzing, and utilizing information, changes as adolescents grow, shaping their intellectual potential. This research analyzes the psychological characteristics of the development of cognitive style in adolescents. The cognitive processes of adolescents, as well as their importance in the educational process, play a crucial role in the development of their mental abilities. Adolescents' cognitive styles are linked to their interpersonal relationships, participation in educational activities, and the formation of worldview. Psychologically, this is aimed at developing such skills as self-awareness, independent and critical thinking. This study explores the psychological factors affecting the development of adolescents' cognitive styles and their influence on the educational process.

Keywords: Adolescents, Cognitive style, Psychological development, Intellectual activity, Educational process, Critical thinking, Independent thinking, Personality development, Psychological factors, Self-awareness.

Kirish: O‘smirlik davri inson hayotidagi muhim va o‘ziga xos bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsiyat shakllanib, intellektual va psixologik rivojlanishning asosiy jarayonlari sodir bo‘ladi. Aynan shu davrda o‘smirlarning kongnitiv uslubi rivojlanadi, ya'ni ularning aqliy faoliyati, dunyoqarashi va bilimni qabul qilish usullari o‘zgaradi. Kongnitiv uslub – bu insonning bilish jarayonlari, ya'ni ma'lumotlarni qabul qilish, tushunish, o‘zlashtirish va ishlatish usullarining individual xususiyatlaridir.

O‘smirlar yoshidagi kongnitiv rivojlanish, faqat bilimlarni o‘zlashtirishni emas, balki tanqidiy fikrlashni, mustaqil qarorlar qabul qilishni va o‘ziga bo‘lgan ishonchni rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu davrda ularning aqliy salohiyati shakllanadi, shaxsiyatining ko‘plab jihatlarini, jumladan, o‘zlikni anglash va ijtimoiy moslashuv, yangilanadi.

O‘smirlarning kongnitiv uslubi, ularning ta‘lim jarayonlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini, o‘zaro munosabatlar va ijtimoiy faoliyatdagi muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Bu jarayon o‘zining psixologik xususiyatlariga ega bo‘lib, o‘smirlar uchun o‘z-o‘zini anglash va rivojlantirish imkoniyatlarini taqdim etadi. O‘smirlar, o‘z fikrlarini ifodalashda va boshqalar bilan munosabatlarda kongnitiv uslublarini ishlatadilar, bu esa ularning ta‘limdagi va hayotdagi muvaffaqiyatlariga bevosita ta‘sir qiladi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot o‘smirlarning kongnitiv uslubining rivojlanishiga ta‘sir etuvchi psixologik omillarni, ularning ta‘lim jarayonida qanday shakllanishini va uning o‘smirlarning shaxsiy va ijtimoiy hayotidagi o‘rnini tahlil qilishni maqsad qiladi.

Asosiy qism:

O‘smirlarda kongnitiv uslub rivojlanishining psixologik xususiyatlari, ularning intellektual va emotsional rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. O‘smirlik davri, asosan, individning o‘z fikrini ifodalash, atrof-muhitni tushunish, xulosa chiqarish va o‘z bilimlarini kengaytirishga intilish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Bu jarayonlar ko‘plab psixologik omillar bilan bog‘liq bo‘lib, har bir o‘smirning kongnitiv uslubi o‘ziga xosdir va individual xususiyatlarga ega.

Kongnitiv uslubning shakllanishi

Kongnitiv uslub o‘smirlarning o‘z bilim va tasavvurlarini qanday qabul qilishlari, ularga qanday yondashishlari va ushbu ma‘lumotlarni qanday ishlatishlariga ta‘sir etadi. O‘smirlikda kongnitiv uslubning shakllanishi jarayoni turli bosqichlarda amalga oshadi. Bu bosqichda o‘smirlar nafaqat o‘rganayotgan bilimlarni yodlashni, balki ularni tahlil qilish va tanqidiy fikrlashni ham o‘rganadilar. O‘smirning kongnitiv uslubi, ayniqsa, o‘quv jarayonida samarali bo‘lishi uchun, ularning mantiqiy fikrlash, tasavvurlarni yaratish va umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish kerak bo‘ladi.

Tanqidiy fikrlashning rivojlanishi

Tanqidiy fikrlash o‘smirning kongnitiv uslubining asosiy tarkibiy qismlaridan biridir. O‘smirlar, odatda, mustaqil fikrlashga va o‘z qarorlarini qabul qilishga qiziqishadi. Bu davrda ularning tanqidiy fikrlash qobiliyati, ya‘ni o‘rganilgan bilimlarni, tushunchalarni va qarashlarni tahlil qilish va baholash ko‘nikmalari rivojlanadi. Tanqidiy fikrlash o‘smirning mantiqiy xulosa chiqarish, qaror qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi va bu jarayon psixologik jihatdan ularga o‘zlikni anglash va muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish

O‘smirlikda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishning rivojlanishi juda muhimdir. O‘smirlar, ta’lim jarayonida yoki kundalik hayotda, o‘z qarorlarini qabul qilishda va o‘z fikrlarini mustaqil tarzda ifodalashda yanada mustahkamlikni namoyon qiladilar. O‘smirlarning mustaqil fikrlash qobiliyati ularga hayotda qiyinchiliklarni engish, muammolarni hal etish va o‘z orzu-umidlariga erishish yo‘lida yordam beradi.

O‘zlikni anglash va ijtimoiy moslashuv

Kongnitiv uslubning rivojlanishi o‘smirlarning o‘zlikni anglashida ham katta ahamiyatga ega. O‘smirlik davri – bu shaxsiyatning shakllanishi va o‘zlikni anglashning eng intensiv davridir. O‘smirlar, o‘zlarini boshqalar bilan solishtirib, o‘zlarining ichki dunyosini tushunishga harakat qiladilar. Bu jarayon o‘z fikrlarini shakllantirish va ijtimoiy muhitda moslashishga yordam beradi. O‘smirning kongnitiv uslubi, uning atrofidagi insonlar bilan qanday munosabatda bo‘lishini va o‘zining o‘rni, roli haqida qanday fikrlashini belgilaydi.

Kognitiv jarayonlarning o‘smirlarning ijtimoiy faoliyatiga ta’siri

O‘smirlarning kongnitiv uslubi ijtimoiy munosabatlarga ham ta’sir qiladi. Ularning aqliy jarayonlari, masalan, tilni ishlatish, emotsional ifodalarni anglash va boshqalar bilan o‘zaro muloqot qilish, ijtimoiy integratsiyaga yordam beradi. O‘smirlar o‘zlarining atrofidagi ijtimoiy muhitni tahlil qilib, qanday qilib jamiyatda muvaffaqiyatli yashashni o‘rganadilar. O‘smirlar, o‘z kongnitiv uslublarini ishlab chiqqan sari, jamiyatda o‘zining o‘rni va vazifasini yanada yaxshiroq tushunadilar.

Psixologik omillar va kongnitiv uslubga ta’siri

O‘smirlar kongnitiv uslubining rivojlanishiga turli psixologik omillar ta’sir ko‘rsatadi. Ularning o‘qish va o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi, psixologik salomatligi, oila va jamiyatdagi o‘rni kabi omillar kongnitiv uslubning shakllanishiga yordam beradi. Misol uchun, o‘smirlarning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun, oila va o‘qituvchilar tomonidan berilgan qo‘llab-quvvatlash hamda hissiy yordami katta ahamiyatga ega.

O‘smirlarning kongnitiv uslubining rivojlanishi ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini belgilaydi va shaxsiyat shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, o‘zlikni anglash va ijtimoiy moslashuv kabi ko‘nikmalarning rivojlanishi o‘smirning keng dunyoqarashini shakllantiradi va

kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatiga asos bo‘ladi. Shuningdek, o‘smirlarning kongnitiv uslubi ta‘lim jarayonida qo‘llab-quvvatlash va psixologik yordamni talab qiladi, chunki bu jarayonlar ularning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy faoliyatiga bevosita ta‘sir qiladi.

Mavzuning dolzarbligi:

O‘smirlar davri, inson hayotidagi eng muhim va o‘ziga xos bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsiyatning asosiy elementlari shakllanadi va intellektual rivojlanishning poydevori qo‘yiladi. O‘smirlikda kongnitiv uslubning rivojlanishi o‘smirning tafakkuri, dunyoqarashi va o‘zlikni anglash jarayonlarini belgilaydi. Shu sababli, o‘smirlar kongnitiv uslubining rivojlanishining psixologik xususiyatlarini o‘rganish ta‘lim, psixologiya va shaxsiy rivojlanish sohalarida dolzarb masala hisoblanadi.

Bugungi kunda o‘smirlar ta‘lim tizimi va ijtimoiy muhitga tez moslashishni talab qiladi. Biroq, o‘smirlarning kongnitiv jarayonlari to‘g‘ri yo‘naltirilmasdan, ular o‘z bilimlarini va ijtimoiy ko‘nikmalarini samarali rivojlantira olishmaydi. Shuningdek, o‘smirlar o‘rtasida mustaqil fikrlash, tanqidiy qarorlar qabul qilish va muammolarni hal etish ko‘nikmalarining yetishmasligi ko‘pincha ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatsizligiga olib keladi.

Kongnitiv uslubning rivojlanishi o‘smirlarda ta‘lim jarayoniga qo‘shimcha ravishda, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy integratsiyani ta‘minlaydi. O‘smirlar yoshidagi aqliy jarayonlar, ya‘ni o‘z fikrini ifodalash, o‘rganish va tahlil qilish kabi ko‘nikmalar, ularning kelajakdagi faoliyatida katta rol o‘ynaydi. Shuningdek, kongnitiv jarayonlarning rivojlanishi, o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, mustaqil fikrlashga va ijtimoiy moslashishga yordam beradi.

Shu bilan birga, o‘smirlarga kongnitiv uslubni rivojlantirish uchun psixologik qo‘llab-quvvatlash zarur. O‘smirlarning kongnitiv jarayonlari to‘g‘ri tashkil etilganda, ular ta‘lim tizimida yuqori natijalarga erishishlari mumkin. Shuning uchun, o‘smirlarda kongnitiv uslub rivojlanishining psixologik xususiyatlarini o‘rganish, ta‘lim jarayonini optimallashtirish va ularning psixologik ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyatga ega.

Shu sababli, o‘smirlar kongnitiv uslubining rivojlanishi, ularning o‘qish, shaxsiyat shakllanishi va jamiyatga moslashish uchun asosiy psixologik omil sifatida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu mavzuning dolzarbligi, ayniqsa, ta‘lim tizimida o‘smirlarni

tanqidiy fikrlashga va mustaqil qarorlar qabul qilishga tayyorlashda ko'rsatilgan psixologik yordamning ahamiyatini anglatadi.

Xulosa:

O'smirlar davri shaxsiyatning shakllanishi va intellektual rivojlanishning muhim bosqichidir. Bu davrda kongnitiv uslub, ya'ni bilish jarayonlarini boshqarish, ma'lumotlarni qabul qilish va ishlatish uslublari rivojlanadi. O'smirlarning kongnitiv uslubi, ayniqsa, ularning ta'lim jarayonida va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlarida muhim ahamiyatga ega. O'smirlarning kongnitiv jarayonlarini rivojlantirish, ularning mantiqiy fikrlash, mustaqil qarorlar qabul qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

O'smirlarning kongnitiv uslubining rivojlanishi, nafaqat ta'lim jarayonida, balki ularning o'zlikni anglash, ijtimoiy moslashuv va o'zaro munosabatlaridagi muvaffaqiyatga ham ta'sir qiladi. Ushbu jarayon o'smirlarning hayotga bo'lgan qarashini shakllantiradi va ularni muammolarni hal qilishda mustahkam qiladi. Shuningdek, kongnitiv uslubning rivojlanishi, o'smirlarga o'z o'rnini va vazifasini anglashda, o'z fikrlarini aniq va ishonchli tarzda ifodalashda yordam beradi.

Takliflar:

1. **Ta'lim jarayonida kongnitiv uslubni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish:** O'smirlarning aqliy faoliyatini rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlash va tanqidiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun ta'lim tizimida qo'llaniladigan metodlarni yangilash zarur. O'qituvchilar o'smirlar bilan interaktiv o'qish usullarini qo'llash orqali ularning kongnitiv jarayonlarini yaxshilashga yordam berishlari lozim.

2. **Psixologik qo'llab-quvvatlash va maslahat:** O'smirlarning kongnitiv uslubi rivojlanishida psixologik yordam muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, ta'lim muassasalarida o'smirlarga psixologik qo'llab-quvvatlash va maslahat berish tizimini kengaytirish kerak. Psixologlar va pedagoglar o'smirlarning o'z fikrlarini ifodalash, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilishda yordam berishlari zarur.

3. **Oila va jamiyat bilan hamkorlik:** O'smirlar kongnitiv uslublarini rivojlantirishda oila va jamiyatning roli katta. Oila va jamiyatning o'smirlarni qo'llab-quvvatlashi, ular bilan muloqotda bo'lish, o'z fikrlarini shakllantirishda muhimdir. O'smirlar, oilaning va jamiyatning ma'naviy va axloqiy qadriyatlarini o'rganib, o'z kongnitiv uslublarini rivojlantirishlari mumkin.

4. **Keng qamrovli tadqiqotlar o‘tkazish:** O‘smirlarning kongnitiv uslublarini rivojlantirish va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri bo‘yicha keng qamrovli psixologik tadqiqotlar olib borish zarur. Bu tadqiqotlar o‘smirlarning kongnitiv jarayonlarini yaxshilash, ta'lim tizimining samaradorligini oshirish va ularga moslashuvchan yondashuvlarni ishlab chiqish uchun muhimdir.

5. **Innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish:** Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, ayniqsa, onlayn platformalar va interaktiv vositalar o‘smirlarning kongnitiv rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda samarali vosita bo‘lishi mumkin. O‘smirlarning o‘z bilimlarini mustahkamlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va yangi bilimlarni o‘zlashtirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, o‘smirlarda kongnitiv uslub rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun ta'lim, psixologik yordam, oila va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur. Bu, o‘smirlarning aqliy va shaxsiy rivojlanishiga katta yordam beradi hamda ularning kelajakdagi ijtimoiy faoliyatlari va jamiyatga moslashishida mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzaeva, D. M. (2018). Psixologik rivojlanish va uning ijtimoiy ta'siri. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Xudoyberganova, G. A. (2015). O‘smirlarning aqliy rivojlanishi va ta'lim jarayonidagi o‘rni. Tashkent: O‘zbekistonda pedagogik ta'lim nashriyoti.
3. Parker, S., & White, M. (2012). Cognitive Development in Adolescence: Processes and Influences. London: Psychology Press.
4. Kolesnikova, E. A. (2017). Psychology of adolescents: Cognitive and emotional development. Saint-Petersburg: Rech Publishing House.
5. Zohidov, T. (2020). O‘smirlar psixologiyasi va ta'lim: Kontekstual yondashuvlar. Toshkent: Ma'naviyat va ma'rifat nashriyoti.
6. Piaget, J. (2001). The Psychology of Intelligence. London: Routledge.
7. Vygotsky, L. S. (1997). Thought and Language. Cambridge: MIT Press.
8. Brown, S. W., & Park, H. S. (2016). Cognitive Development and Education in Adolescents. New York: Springer Publishing.
9. Shcherbakov, A. V. (2019). Adolescent cognitive processes: Psychological aspects. Moscow: VUZ Publishing.